րանն, ուր ամբողջ ժողովուրդ խռնեալ կ՚սպասէին իրենց երախտագիտական շնորհակալութիւնք յայտնելու և Նորին Հայրապետական օրհնութիւնն ընդունելու։ Թէև սենդն և պարագաներն, ժողովրդեան ներկայ գիրքն ձեռնհաս չէին իրենց ոգւոյն խորին և որդիական զգացումն արժանապէս և փայլուն կերպով յայտնելու, սակայն սրտաշարժ դէպք մը ամբողջ ժողովրդեան սրտին և զգացման ներքին պատկերն կենդանացոյց։

Հարիւրամեայ ծերունի մը, որուն գլխէն անհացին դար մը անցեր է հազար ու դէպ ահեղ ընդհանուր և մասնաւոր արկածներով, որ վերջընթեր օրն երիտասարդաբար նոր բացուելիք եկեղեցւոյն ճամբան կը մաքրէր երիտասարդի մը տաք սրտով և աշխոյժ գործովն, յետ հանդիսին, կրօնական հարազատ երկիւղածութեամբ խոհուն և դանդաղաքայլ կը դիմէ յառաջնորդարան ի շնորհակալութիւն Արհի Տեառն. և հասնելով Արհի Եպիսկոպոսին քով առաջի բազմաթիւ հանդիսականաց ինք զինքն կը ձգէ առաջնորդին ոտքին տակ և կ՚ուզէ զանոնք համբուրել աչքն յարտասուս ուրախութենէն և ամբողջ մարմինն ի դող կ՚ըսէ « Ցըսոր թըժա արև ծագեցար մըզի համար Գերապայծառ Տէր, մըր ազգին 80–90 տարուան փափագն և ուրախութիւն կատարեցիր ու մըր հոգւոյն պէտքն թըմըմեցուցիր » զայս կ՚ըսէր իւր անուշ Մշեցի լեզուովն և կու լար տղայապէս, և այդ ուրախութեան հետ կը կցէր լալագին, կրօնքի անմիտ հալածանաց իւր տեսած տխուր պատկերն և ծանօթ քահանայից և վարդապետաց վկայական մահերն։ Եպիսկոպոսի զուարթերպարան և անուշխօսիկ մեծայոյս խոստմունքներն հանդարտեցին ալեզարդ ծերունին և յորդառանգ աւեորիկն։ (1)

Երեկոյեան ժամը տասին ժամերգութենէն ետքը Սրբութիւն սրբոց ի բազմոցի եռանդնալից աղօթքներ եղան մեր վեհափառ կայսեր կենաց բարօրութեան և երջանկութեան համար, և հայսսէր անմահ Լևոն ԺԳ. Քահանայապետին, և ամենապատիւ Ստեփանոս կաթողիկոս Ազարեանի անգին կենաց ջերմ բարեմաղթութիւնք կատարուեցան։

Այս հանդէսն ազդեց ոչ միայն Հայ կաթողիկեայց սրտին և զգացման վերայ, այլ և մեր էջմիածնական եղբարց վերայ եւ՝ որք մեզի լիասիրտ հանդիսակից եղան և մեծ գոհունակութեամբ ալ հանդիսավայրէն մեկնեցան։

ՍՏԵՓԱՆ Վ. ՋՈՒՀԱՐԵԱՆ

Քարտուղար եպիսկոպոսական

ԻՇԽԱՆԱՑ ԿՂԶԻՔ

(Տես հտ. ԾԱ. յէջ 485)

ԲԱՅՑ Նիկեփոր կայսր չէր քնանար. իրեն համար Վարդանին կրօնաւոր ըլլալը խաբէութիւն մ՚էր, յաջողագոյն առթի մը սպասելով. խեղճին կորուստը որոշուեցաւ։ Նիկեփոր իւր երդման հակառակ, Վարդանայ հարստութիւնները գրաւած էր, և իրեն կողմնակցաց հետ շատ գէշ կը վարուէր։ Այսչափով գոհ չեղաւ. քանի մը շաբաթ հազիւ անցեր էր, քանի որ Սաբա կրօնաւորը Բրոդիի կղզւոյն վանքին մէջ քաշուած էր, գիշեր մը երբ իւր խցիկին մէջ կը քնանար, մեծ շփոթութիւն մը լսուեցաւ. աւազակաց խումբ մը գինեալ կրօնաւորաց մէջ յարձակեցան Լիկայնացի հետևակներուն հետ որ Նիկեփորին կամաց գործակիցներն էին։ Այս վարձով բռնած Բիւզանդիոյ չարագործներն որ կեդրոնական փոքր Ասիոյ վայրենի ժողովուրդներէն էին, յոյն կայսերաց քով, միջին դարու Իտալիոյ արքունեաց վարձու բռնուած գահիճներու և սիկարեանց կը նմանէին, որք անգութ մարդասպաններ էին։

Վարդան յանկարծ անկողնոյն մէջ ցաթկեց

1. Ալպօ Մուրատ Կտօյեան.

digitised by A.R.A.R.@

նստաւ, իսկոյն կապեցին զինքը և մինչ անհունելի ձայնով կը պոռար, Լիկայոնացի մը աչքին մէջ սուր երկաթ մը խոթեց։ Երբոր քակեցին կոյր էր, և երկու արեան գետեր կը վազէին իր ակնակապիճներէն։ Այսպէս էր Բիւզանդիոյ մէջ սովորական ոճն, երբ որ կ'ուզէին իրենց վախ տուող մարդէ մի ազատիլ։ Բայց այս անգամ կայսեր երդումն այնպէս հանդիսաւոր եղած էր որ այս վատ գործը, ընդհանուր ամենուն բարկութիւնը շարժեց։ Թէպէտ ամենքն ալ Նիկեփորէն կը վախնային, այսու ամենայնիւ համարձակեցան մինչև իր ականջը հասցընել իրենց տժգոհութիւնը։ Նիկեփոր իր ծանօթ նենգաւորութեամբ սաստիկ ցաւ և շատ մեծ բարկութիւն մը ձևացուց, երդում ընելով ծիրակուսին մէջ յանուն Աստուծոյ և սուրբերուն, որ այս եղերան մէջ ամենևին մաս չունէր և պիտի պատժէր այն աւազակները։ — Ասոնք իր հրամանովը Ս. Սոփիա մայր եկեղեցւոյն մէջ պահուըտած էին, ուսկից որ գաղտուկ փախցընել տուաւ։ Պալատին գաղտնի սենեակներուն մէջ քաշուած, իր սուտ արցունքներովը ուզեց իր քով եղողներն խաբել, բայց ոչ ոք հաւատաց իր ցըցուցած ցաւոց ճշմարտութեանը։

Վարդան իր պժգալի վէրքերէն բժշկուելով մեծ արիասրտութեամբ կրեց այս կենդանի մահը. իր օրերը անցուց ծանր ապաշխարութեանց մէջ, անասունի մորթ հագած, գլուխը բաց և ոտները մերկ ամառ և ձմեռ, միայն ջուր կը խմէր, և կերած հացն ալ իր ձեռքովը կը շինէր։ Չուզեց այլ ևս իր կինը և տղաքը ընդունել, և զիրենք ալ համոզեց որ վանքի մը մէջ քաշուին, իրենց մնացած քիչ մը ստացուածքը բարեպաշտութեան հաստատութեանց թողլով։ Ամէն կողմանէ բարեպաշտներ Բրոզի կը վազէին սուրբ կրօնաւորին աղօթքը խնդրելու, որ ատեն մը կայսր պիտի ըլլար, իրենց տղաքը կը բերէին, որ օրհնէ, և հիւանդները՝ որ բժշկէ. այս կերպով անցուց Նիկեփորին, Ստաւրա կամ Խաչիկին, և Միքայէլ Ռանկապէին խռովեալ ժամանակներն, և ինքզինքն ամեն բանէ զրկելով, խիստ ապաշխարութեամբ մեռաւ սուրբի անուամբ, Լևոն հակայզնին կայսրութեան ատեն, որ առաջ զինքը մատնած էր։

Յովհաննէս Զմշկիկի կայսրութեան ատեն, որ Ռուսաց յաղթեց և վերջին հոմանին եղաւ այն հրապուրիչ և լկտի Թէոփանէին, որ իր անարժան տռփանօքն Բիւզանդիոյ պատմութեան ամբողջ մէկ ժամանակն լեցուցած է, և որ ինքն ալ ատեն մը Բրոզի կղզին աքսորուեցաւ, Կիւրապաղատն Լևոն Փոկաս և իր Նիկեփոր տղան, առաջին անգամ ապստամբելով Լեսբոս կղզւոյն Մետիլինէ քաղաքը աքսորուեցան, կրցան անկէ փախչիլ նաւակով մը, և Տարտանէլը և Մարմարայի ծովը անցան և Պոլիս մտան։ Յայտնուեցան դարձեալ մատնիչի մը ձեռօք, և սուրբ Սոփիա եկեղեցին ապաւինեցան, ուսկից բռնի զիրենք դուրս հանեցին։ Այս անգամ կայսրը աչքերնին փորել տուաւ, և Բրոզի կղզւոյն վանքերուն մէկուն մէջ զիրենք փակեց։

Անդիգոնի (Պուրգազ) կղզին Բրոզիէ շատ քիչ հեռաւորութիւն ունի, շոգենաւն միայն քանի մը վարկեան կը տևէ երթալու մէկէն միւսն։

Անդիգոնին քարոտ և աղքատ կղզի մ'է, բայց Բրոզիէն աւելի բազմամարդ է։ Նաւակայքը շատ մը տուներով պատած է, որ յիրաւի պզտիկ քաղաք կը ձևացընեն։

Առաջ Անդիգոնին Բանորմոս կը կոչուէր, կը կարծուի որ այժմեան անունը երևելի Անդիգոն Աղէքսանդրի զօրավարին անունն է։ Իր տղան Դեմետրիոս Պոլիորկէտ ուզեց այս կերպով իր հօրը անունը անմահացընել, երբոր Մարմարայի ծովը եկաւ 298 Ք. Ա. պատերազմելու կայսրութեան և նեղուցին ազատութեան համար, ընդ դէմ Լիւսիմաքոսի. Թրակացւոյ և Կասսանդրի Մակեդոնացւոյ։

Անդիգոնի արևելեան կողմը զուրկ է կանանչութենէ, իսկ Մարմարայի ծովին կողմը ծաղկեալ է։ Շոգենաւը գիւղին առջի տուները չի հասած, մեծ նոր շինուած վանքի մը դիմացէն կանցնի, Սուրբ Գէորգ անունով, ծովէն քիչ մը հեռու։ Այս վանքը գեղեցիկ դիրք մ'ունի, հիմա կալուած մ'է Մեկասփելէոնի Պեղոպոնէսի երևելի վանքին։ Կրօնաւոր մը վանահօր կողմանէ կը հսկէ այս վանական կալուածոց մշակութեան։

Իշխանաց կղզեաց մէջ կրօնաւորաց վանքեր չկան հիմա։ Խալքիի գեղեցիկ վանքերը,

digitised by A.R.A.R.@

Ցունաց զորոցներ եղած են, իսկ կղզեաց միւս վանքերը կալուած եղած են, բուն Ցունաստանի և կամ Սինայ լերան վանքերուն։ Վանաց շէնքերը մեծաւ մասամբ բնակութիւն զարձած են, զորս կը վարձէն միայն ընտանեաց. հողերը մշակուած են ընդ խնամքը կրօնաւորաց, զորս հոն խրկած է իրենց մայր վանքը,

Բրոպիին պէս Անդիգոնի բլրաձև բարձր գագաթին վրայ, մեծ վանք մը կայ Ալլակերպութեան, որ Պոլսոյ առման ատեն կործանեցաւ։ Քանի մը տարի կայ, դեռ վանքին կործանած մասերը մնացեր էին, որ զեղեցիկ տեսք մը կուտային այս բարձր տեղւոյն վրայ։ Ցունաց անկախութեան պատերազմին զիւցազներէն մին այս կղզին քաշուելով իւր անդէպ աշխուժովն, այն աւերակներն բոլորովին քակեց և անոնցմէ աղօթատեղի մը շինեց։ Հին վանքը կ'ըսեն թէ Մակեդոնացին Բարսեղ կայսր շինել տուէր է, այս էր՝ Միքայէլ Գ. սպանողը, շատ մեծաշէն կայսր մը եղած է, իւր փառաւոր կայսրութեան ատեն, ինքներորդ դարուն վերջերը, կոստանդնուպոլիս բոլորովին փոխեցաւ. շինեց կամ նորոգեց աւելի քան զհարիւր եկեղեցի, հիւանդանոց, վանք, հասարակաց ջրշեղջ, թէ մայրաքաղաքին մէջ և թէ շրջակայքը։ Միշտ տանջուած իւր սպանմանին շուքէն, կը շատցընէր բարեպաշտական տեղուանքը, ներումն գտնելու համար այն սպանմանը, որով այնպիսի ատելի և միանգամայն իրեն արգելք եղողէ մը ազատեցաւ։

Անդիգոնի անունը ամենէն աւելի հռչակաւոր ընող Մեթոդիոս պատրիարքը եղաւ, որ խոստովանող անուանեցաւ, և Ցոյն եկեղեցւոյն մէջ մարտիրոսի կարգ անցած է իւր կրած անլուր չարչարանաց համար, որ պատկերամարտ կայսերաց ատեն քաշեց։ Մեթոդիոս ազնուական ընտանիքէ մ'էր, Սիկիլիոյ Սիրակուսա քաղաքէն կոստանդնուպոլիս եկած էր ուր որ մեծ ընտանեաց կրտսեր որդիքն կերթային պալատին մէջ պատիւ գտնելու համար կրօնաւոր մը ճանչած էր, որուն յորդորմամբը եկեղեցական վիճակն մնաւ, և իւր բոլոր հարստութիւնը աղքատաց բաժնեց։ Լեւոն Հայկազն կայսր և այն զառն հալածման ատեն, որում անուանի եղաւ Լեւոնի կայսրութիւնը որ մեծ թշնամի էր պատկերաց, Մեթոդիոս ի-տալիա քաշուեցաւ։ Կայսեր սպանուելէն վերջը, Միքայէլ կակաղն կայսր ըլլալով, աքսորեալ քահանայք, խոստովանողք ետ կանչուեցան, և Մեթոդիոս Կոստանդնուպոլիս զարձաւ, նորապակ կայսեր նամակ մը բերելով Հռովմայ Քահանայապետէն։

Քիչ ատենէն յայտնի տեսնուեցաւ որ իւր խոստմանցը հակառակ, Միքայէլ կ'ատէր պատկերներն, իւր կրօնամոլ նախորդաց պէս, Քահանայապետին նամակը շատ լաւ չընդունեցաւ, Մեթոդիոսը բռնել տուաւ և եօթը հարիւր խարազան զարնել տուաւ։ Անոր կողմնակիցներն ալ շատ չարչարել տուաւ, ճակատնուն վրայ կարմրցած երկաթով կոխել տուաւ իբր հերետիկոս ոսանաւոր զրուածքով, Մեթոդիոսն ալ կիսամեռ Անդիգոնի կղզին տարուեցաւ։ Հոն շիրմի մը մէջ զրին, որ առաջ գերեզման եղած էր. քարէ վանդակ մ'էր և երկու աւազակներ ընկեր տուին իրեն։ Ասանդութիւնը կ'ըսէ, թէ եօթը տարի ապրեցաւ այն պզտիկ զժոխքին մէջ, որ շատ հաւատալի չ'երևնար։ Դարձեալ աւանդութիւն մը կ'ըսէ, թէ ամեն շաբաթ, խեղճ ձկնորս մը կը բերէր մարտիրոսին քիչ մը ձէթ, որչափ որ պէտք էր կանդեղին, որպէսզի քիչ մը լոյս ըլլայ այդ անբացատրելի բանտին մէջ։ Օր մը խեղճ մարդը չկրցաւ բերել, և հրեշտակներն վազեցին, հայրապետին աղօթից, և ձկնորսին տեղ իրենք կանթեղը լեցուցին։ Գողերէն մէկը մեռաւ, և ահուելի չարասրտութեամբ հոն ձգեցին դիակը։ Մեթոդիոս պարտաւորեցաւ այդ փտեալ դիակին զարշահոտութեան համբերել, և պարապ հանելով անոնց առած տանջանքներն, ջանաց զղջումի բերել միւս քովի ընկերը։ Կ'աւելցընեն սրբոց պատմագիրք, որ այն աւազակն ալ զղջաց և սուրբ եղաւ։

Միքայէլի յաջորդեր էր իր Թէոփիլոս տղան, քաջ իշխան մը որ Բիւզանդիոյ պատմութեան մէջ մեծ անուն ձգեց. բայց հօրը կրօնական կռիւներու մէջ ինքն ալ նեռուեցաւ։ Իր թագաւորութեան ժամանակ ամենէն մեծ պատկերամարտից հալածանքն սկսաւ։ Գրիչ մը չկրնար նկարագրել ինչ չարչարանքներ տուին բազմաթիւ կրօնաւորաց, որք չէին ուզեր պալատին ամենակարող վարդապետութիւնը ընդունել։ Բայց զարմանալի բան է որ

digitised by A.R.A.R.@

այն փոփոխամիտ Թէոփիլոսի ատեն Մեթոդիոս քանի մը օր ազատութիւն ունեցաւ։ Ըստ պատմագրաց այս իշխանը շատ ուսումնասէր ըլլալով, և չկրալով ուրիշներէն հասկնալ իր մէկ կարդացած գրքին առարկութիւններն, միտքը եկաւ Մեթոդիոս, որուն գիտութիւնը անուանի էր, և որ սաստիկ երկար մարտիրոսութեամբ սրբութեան մեծ համբաւ առած էր։ էր։ Խրկեց իրեն իւր սենեկապետներէն մէկը և շուտ մը պալատ բերել տուաւ։ Մեթոդիոս մեկնեց այն մութ մասը և Թէոփիլոս այնչափ սքանչացաւ՝ որ զինքը քովը պահեց։ Բայց այն անվախ մարդը, որ արժանի եղաւ խոստովանողի փառաւոր անուան, հազիւ թէ իւր ազատութիւնը գտաւ, սկսաւ կորճութեամբ քարոզել պատկերամարտից դէմ։ Կայսրը սաստիկ բարկացած, դարձեալ ձաղկել տուաւ ժողովրդեան դիմաց, և մեծ պալատին գետնափորաց մէջ բանտեց։ Այս անգամ կտրիճ բարեկամներ գիշերանց բանտին դուռը կոտրեցին և դուրս հանեցին խեղճ վարդապետը, որ քիչ մը ատեն պահուըտած կեցաւ։ Թէոփիլոս դարձեալ ուզեց բռնել տալ, բայց Մեթոդիոս անոր մտաց վրայ անզգալի կերպով իշխեր էր, և այն ատենուան Բիւզանդիոյ կայսերաց պէս Թէոփիլոս ալ շատ սիրող ըլլալով Աստուածաբանական նրբին խնդրոց, կ'ախորժէր Մեթոդիոսի մտիկ ընել, որ Աստուածաշունչի մէջ գըտնուած պատկերաց վարդապետութիւնը կը մեկնէր անոր։ Շարայարելի

Ի ԾՆՈՒՆԴ ՓՐԿՉԻՆ *

Մութ էր երկինք, մութ ամպերով,
Ջիւնի պատանք ծածկէր զ'երկիր,
Հարուստն ի' խիղճ՝ աղքատն ի'սով՝
Ցանցրուէին անկարեկիր
փոթորկալից քամին հեծէր
Հոգւարքի զինչ հառաչանք,
Սառեցնէր չորցնէր հիւծէր,
Բերելով հետն ցաւ ու տանջանք։
Սակայն հրեշտակք իրենց թեւօք
Ամպերն իսկոյն վանեցին բաց,
Եւ լուսաւոր աստեղց ի'գոգ՝
Սիրոյ լապտերն վառեց Աստուած.
Այո' սիրոյ էր լապտերն
Այն գլխաւոր աստղն ամենի,
Որ լուսափայլ մեզ աւետէր [մեզի։
Ի' մսուր ծնած փրկչին գալուստն յայտնէր
փափկամորմին այն մերկ մանկան
Որ դողդոջուն ննջէր մսկոտ
Ախոռի մէջ ի սէր մարդկան,
Եզանց գառանց չնչին կարօտ։
Նա մեզ համար ազնիւ եղբարք –
Ցնաւ մեռաւ մերկ խեղճ ու'աղքատ
Որպէս զի մենք լինինք արդարք,
Բարւոյն ի' սէր միշտ ի' նըկատ։
Մենք որ փափուկ տաք անկողնում
Ծընինք հանգչինք ու մեռանինք,
Կամ վայելենք հաճոյք խնդում,
Գգուանք ծնողաց, խաղ եւ յարկէնք,
Յիշենք մանուկն ախոռին մէջ,
Որ ի' սէր մեզ աղքատացաւ
Բառնալ զմեզս խռովք ու վէճ,
Որ ամօքէ մարդկութեան ցաւ։

1888 14 դեկտ. ի. Պոլիս

Պ. Հ. ԱԴԱՄԵԱՆ

* Վաղամեռիկ անմահանուն դերասանին, և միանգամայն ազգիս և օտարաց սիրելի Պ. Հ. Ադամեանի ստանաւոր գրուածոց բնագրերն մեզ յանձնուած լինելով (ի Պ. Լօրենցիոս Ադամեանէ) Բազմավէպի միջոցաւ կը սկսինք ի լոյս ընծայել, չնայելով արդէն քանի մի այս ինչ կամ այն թերթից մէջ հրատարակուածներուն, ի վերջոյ ինչպէս յանձնողին նոյնպէս մեր փափաքն է նաև առանձին հատորիկով մի հրատարակել։

digitised by A.R.A.R.@